

CONTRIBUȚIA LUI ANTIM IVIREANUL
LA DEZVOLTAREA CULTURII RÂMNICENE

DRAGOȘ-IONUȚ ECATERINESCU*

Una dintre cele mai complexe personalități pe care le-a avut Biserica noastră ortodoxă de-a lungul istoriei sale a fost cea a mitropolitului Țării Românești, episcop al Râmnicului pentru aproape trei ani (1705-1708), Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul.

În calitate de episcop al Râmnicului, Antim Ivireanul a fost cel care a ridicat cultura râmnicenă la o înflorire pe care nu o mai cunoscuse până atunci, prin aducerea tipografiei la Râmnic, ce va face din orașul Râmnicu Vâlcea *capitala cărții tipărite*.

La începutul primăverii anului 1705, Biserica Țării Românești a fost luată prin surprindere de știrea conform căreia unul dintre episcopii săi, *Ilarion al Râmnicului* (1693-1705), s-a făcut vinovat de grave abateri de la canoane, motiv pentru care trebuia ales un teolog deplin pregătit, de încredere și capabil de muncă. La 16 martie 1705, în localul Mitropoliei din București, a avut loc alegerea lui Antim ca episcop de Râmnic, alegere făcută cu învoirea și sfatul mitropolitului Dosithei și a domnului țării. Iată, în esență, conținutul actului: *„De vreme ce prea sfânta Episcopie de Râmnic au rămas fără de al ei adevărat episcop, pentru că episcopul Ilarion, care au fost la acea episcopie s-au caterisit după pravilă și s-a scos, și din eparhia aceasta s-au lipsit; ci să nu fie această sfântă Episcopie a Râmnicului fără de păstor am dat voie celor ce aicea s-au aflat arhieriei cu sfatul și cu voia prealuminatului și înălțatului măriei sale, domnului nostru Io Constandin Basarab voevod domnul Țării Românești, ca să facă socoteală ori pre care ar alege și ar afla obraz vrednic, ca să fie chivernisitoriu aceștii Sfinte Episcopii. Și adunându-se ei în biserica sfinteii Mitropolii...întâi pre egumenul chir Antim de la Snagov, al doilea pre duhovnicul chir popa Ioasaf, al treilea pre chir Macarie protosinghelul, care s-au arătat a fi mai de folos la această sfântă Episcopie. Drept aceasta i s-a scris numele lor întru această condică Martie 16, leat 7213<=1705>. Fost al Sofiei*

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea.

Metodie. Fost al Adrianopolei Climent, al Pogonianeii Euthimie"¹.

A doua zi, pe 17 martie, la praznicul sfântului Alexie, omul lui Dumnezeu, Antim a fost hirotonit arhiepiscop de către mitropolitul Teodosie (1668-1672; 1679-1708), ocrotitorul său din totdeauna. Alegerea l-a surprins pe Antim, mărturisind, mult mai târziu, în scrisoarea adresată lui Constantin Brâncoveanu, din 13 ianuarie 1712, la punctul al patrulea: „*La Episcopia Râmnicului puiu martur pe Dumnezeu, care cunoaște ascunzișurile inimii, că nici în visu mieu nu mi-am închipuit să mă fac arhiepiscop, cunoscându-mă pre mine mai păcătos și mai nevrednic decât toți oamenii pământului. Iar de vreme ce Dumnezeu, cel ce pe toate le orânduiește spre mai bine, așa au vrut, să rădice din pământ sărac și din gunoii să înalțe meser, pentru a-l așeza pe el cu mai marii poporului său, eu ce puteam face? M-am supus Domnului și l-am rugat pre El...*”².

Iată cum descrie Radu Greceanu, mare logofăt, cronicarul lui Constantin Brâncoveanu, solemnitatea alegerii și înscăunării Ivireanului: A doua zi după moartea mitropolitului Teodosie „ce a fost Mitropolit țării 40 de ani, s-a făcut slujba *pogribaniei*”³ la care iau parte patriarhii de Alexandria și de Ierusalim. „*După aceia deci s-au suit Domnul în clasele vlădicești și împreună cu sfinții Patriarși și Arhiepiscop și cu toată boierimea, după ce deci Măria Sa Vodă în casă au intrat cu cei mai de sus pomeniți, au început a vorovi pentru alegere de vlădică ca să se puie pentru ca să păstorească turma lui Hristos cea pravoslavnică; fiind dar cu diata răposatului părinte mitropolit Kir Teodosie ales ca să rămâie în urma lui păstoriu sfinția sa părintele Rîmniceanul Kir Antim, care acea diată înaintea tuturor scoțându-se de s-au cetit, așa cu un cuvânt toți au zid către Mării Sa atât părinții patriarși cât și alți arhiepiscop și boieri că: precum bătrînul păstoriu răposatul părinte au hotărît și au ales pe acel pomenit episcop Rîmnicean, el să fie arhiepiscop și vlădică iar nu altul. Și așa văzînd Măria Sa că toți așa află și găsesc să fie, l-au chemat acolo în casa cea vlădicească și i-au dat cîrja. După aceia au venit la curte Măria Sa și gătînd pe Gligorașco ciohodariul l-au trimis cu cărți la biserica cea mare la Patriarșia Țarigradului, ca după orînduiala biserică să-i trimită *ecdosis*⁴ și *methatesis*⁵ ca să poată fi arhiepiscop vlădică. Ciohodarul Gligorașco pleacă la Constantinopol și se întoarce la 19 februarie 1708*”⁶

¹ Atanasie Mironescu, *Sfânta Episcopie a Râmnicului – Noul Severin în trecut și acum...*, București, 1906, p. 74.

² *Ibidem*, p. 83.

³ Termen slav pentru *înmormântare*.

⁴ Termen grecesc pentru *încăunare*.

⁵ Termen grecesc pentru *transferare*.

⁶ *Încăunarea* ecumenică este datată înainte de 10 februarie 1708, căci la 10 februarie același an, Chiprian, patriarhul ecumenic, răspundea lui Hrisant Notaras, patriarh al Ierusalimului că a întărit

având carte de la patriarhul exarh ca părintele proin Odrian⁷ Kir Clement să-i facă methatesis de la episcopia Râmnic la vlădicia țării, cea ce s-a făcut la 21 februarie. La 22 februarie, în prima duminică a postului mare, liturghia o slujește în mitropolie patriarhul de Alexandria, când Constantin Brâncoveanu trimite pe Ștefan Cantacuzino, mare postelnic cu carîta cea frumoasă domnească și cu alaiu frumos la sfînta mitropolie de l-au proscalisit⁸ (pe Antim Ivireanul) să vie la curte. Pe carele aducîndu-l pre scara cea mare pen divan, s-au împreunat cu Măriia Sa Vodă sărutîndu-i Măriia Sa și făcîndu-i frumoasă orație de păstoria ce i s-au dat i proci. După aceia șezînd pușin la voroavă în casă-i și bînd vutcă⁹ și sinharisindu-l au mers toți boiarii de i-au sărutat mîna. Și așa iar mai sus pomenitul vel postelnic au mers cu Sfinția Sa de l-au dus iar la sfînta mitropolie¹⁰.

Astfel, Vlădica Antim a luat în mâini cârma Bisericii din Țara Românească.

Cu toate că, așa cum reiese din multe din mărturiile documentare ale vremii, mitropolitul Antim a realizat însemnate lucruri în folosul înaltei instituții bisericești, la conducerea căreia s-a aflat aproape nouă ani, totuși și ca prim ierarh al țării, el s-a menținut prins în mrejele meșteșugului tipograficesc, pe care-l iubea atât de mult, încât chiar când a funcționat într-o atât de frunțasă sarcină ecleziastică el s-a îngrijit cu sârg de imprimarea de cărți și, totodată, a îndemnat și pe alții să facă același lucru.

Și tot ca întăistător al Bisericii din Țara Românească, Antim Ivireanul s-a îngrijit, în chip deosebit, și de hrana sufletească a păstoriților săi, căroră, între altele, de pe amvoanele bisericilor mitropolitane de la București și Târgoviște, le-a rostit neîntrecutele sale *didahii*, prin care uneori *biciuia* unele obiceiuri ale vremii și din care, o parte au ajuns până în zilele noastre.

Se pare că n-a plecat imediat spre dioceza pe care avea s-o slujească cu munca sa atât de variată și de originală, căci la începutul lunii aprilie 1705, Antim tipărește la București, în limba greacă, singura carte în calitatea sa de episcop al Râmnicului: *Slujba celui întru sfinți părintelui nostru Visarion, arhiepiscopul Larissei, făcătorul de minuni, din nou tipărită în timpul domniei prea evlaviosului și prea strălucitului domn a toată Țara Românească Ioan Constantin Basarab, de către iubitorul de Dumnezeu chir Antim, episcopul Râmnicului, cu cheltuiala prea cuviosului între ieromonahi chir Ignatie,*

numirea lui Antim Ivireanul ca mitropolit al Ungrovlahiei. Textul scrisorii se găsește la Nicolae Iorga, *Documente grecești privitoare la Istoria Românilor*, în Hurmuzaki, XIV, p. 629, nota 1.

⁷ Adică: fost al Adrianopolului.

⁸ Termen grecesc pentru *chemat*.

⁹ Rus: *vodkă*. Această băutură națională rusească era foarte apreciată, în acea vreme, în Țara Românească.

¹⁰ Radu Vel Logofăt Greceanu, *Viața lui Constantin Brâncoveanu*, ediția Ștefan D. Grecianu, București, 1906, p. 181-182.

*egumenul sfintei Mănăstiri Nucet, cu îngrijirea și corectarea lui Mitrofan Grigoraș din Dodona. În București, 1705, aprilie 2*¹¹.

Volumul, de dimensiuni reduse, nu avea decât 60 de pagini, tipărite în culorile negru și roșu, cu obișnuitele versuri la Stema țării, în grecește și blazonul obișnuit al Țării Românești.

Antim Ivireanul a reușit să-și facă datoria cu prisosință, reușind să fie un bun îndrumător al ortodoxiei într-o episcopie unde suspiciunile nu s-au stins odată cu înlăturarea lui Ilarion. Personalitate moderată în treburile bisericești, Antim a reușit să tempereze tendințele prea generoase față de catolici, ocupându-se cu educarea și pregătirea clerului, pe care l-a găsit peste tot, menținându-se în forme și obiceiuri ce nu țineau de regulile și canoanele bisericești.

Odată venit la Râmnic, „Antim desfășoară o bogată activitate tipografică, iar nu după mult timp ajunge mitropolit la îndemnul lui Teodosie, care a lăsat cu limbă de moarte ca scaunul să fie încredințat lui Antim”¹².

În orașul Râmnicu Vâlcea, tot cu sprijin voievodal, Antim a înființat o tipografie, utilizând pentru aceasta o mare parte din materialele, instrumentele tipograficești și litera celei de la mănăstirea Snagov, așa cum, mai ales, reiese din compararea acestuia din urmă, adică a literei ce s-a folosit la imprimarea cărților date la lumină și de la una și de la alta, din cele două tiparnițe. Ea este asemănătoare. În cei aproape trei ani, cât a rămas la cârma episcopiei oltene, Antim a tipărit zece cărți, dintre care unele foarte voluminoase și în condiții tehnice dintre cele mai bune.

În anul 1706, Antim Ivireanul a beneficiat de ajutorul lui Mihai Ștefanovici, devotatul său ucenic, pe care nu-l mai întâlnim prezent în tipografiile lui Antim, după însărcinările avute în Ardeal. În plus, episcopul de Râmnic a desfășurat o intensă activitate de înnoire a unor așezăminte monahale străvechi, care i-a dat dreptul de a sta cu fruntea sus atunci când a fost pus în situația de a-și justifica șederea pe scaunul celei dintâi episcopii românești.

Nu sunt numeroase documentele din vremea păstoririi lui Antim la Râmnic, trecerea lui prin scaunul eparhial fiind de scurtă durată. Prețioase pentru cultura râmniciană au fost tipăriturile. La Râmnic, Antim inițiază politica sa de traducere și tipărire în limba română a cărților liturgice de bază, cât și înnodarea relațiilor cu unii dintre Cantacuzini, care s-au dovedit a fi simple colaborări tipografice¹³. Astfel, spătarul Mihai Cantacuzino

¹¹ Nicolae Șerbănescu, *Antim Ivireanul tipograf*, în rev. „Glasul Bisericii”, Anul XXXVI, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1977, p. 726-727.

¹² *Cronicari munteni*, vol. II, București, 1961, p. 159.

¹³ Nicolae Șerbănescu, *Istoria Mănăstirii Snagov*, Institutul de Istorie Națională, București, 1944, p. 42.

subvenționează tipărirea unui masiv *Anthologhion*¹⁴. Nici un ucenic nu este menționat în procesul tipăririi efectuate, după cum o precizează epilogul „...în anul de la spăseniia lumii 1705, prin osteneala iubitoriului de Dumnezeu chir Antim Ivireanul, episcopul Râmnicului”.

Titlul cărții este unul concludent: „*Anthologhion, adecă Floarea Cuvintelor, care cuprindea în sine toată slujba ce i se cuvine lui a sfintei biserici, preste tot anul, acum întâiu într-acesta chip tipărit și așezat după cel grecesc, în zilele prea luminatului și prea înălțatului domn și oblăduitoiu a toată Țara Românească Ioan Constandin B<râncoveanu> Basarab voevod, cu osârdua și cu toată cheltuiala prea cinstului de bun și mare neam, al lui Mihai Cantacuzino v<e>l spătar, spre cea de obște a besericilor lui Hristos trebuință și al pravoslavnicilor folos, cu bragosloveniia prea sfințitului mitropolit chir Teodosie, în Sfânta Episcopie a Râmnicului, la anul de la zidirea lumii 7213<=1705> prin osteneala iubitoriului de Dumnezeu chir Antim Ivireanul, Episcopul Râmnicului*”¹⁵.

Este interesant de analizat partea descriptivă a titlului. Acesta este încadrat între două registre ilustrative: *sus*, în medalion, ca în *Evangheliarul de la Snagov*, Maica Domnului, Mântuitorul și Sf. Ioan Botezătorul, în *partea inferioară*, în medalion, vulturul bicefal al Cantacuzinilor și inițialele M<i>h<ai> C<an>t<acuzino>, iar pe *verso* stema lui Constantin Brâncoveanu, cu inițialele numelui și titlului său. Pe *ultima filă*, înaintea epilogului, se găsea obișnuita mulțumire pentru finalizarea lucrului, cât și scuzele pentru greșelile comise la culegerea textului „*că precum iaste cu neputință omului a nu păcătui, într-acestaș chip și tipografului a rămânea fără de greșală*”¹⁶. Textul, așezat pe două coloane și 40 de rânduri pe coloană, este imprimat cu negru și roșu (pentru titluri și indicațiile tipiconale).

O altă scriere la fel de celebră ca cea anterioară, tipărită la Râmnic, dar de dimensiuni mici¹⁷, este un îndreptar pentru activitatea duhovnicilor, scris de Antim, ca urmare a observațiilor făcute asupra slabei pregătiri teologice a acestora. Imprimarea a fost posibilă datorită sprijinului financiar al marelui paharnic Șerban Cantacuzino. Titlul precizează unele detalii: *Învățătură pre scurt pentru taina pocăinței, acum într-acesta chip întocmită și tipărită în zilele prealuminatului domn Io Constantin B<râncoveanu> B<asarab> voevod, cu chiertuielile cinstului de bun neam, a lui Șerban Cantacuzino, biv vel păharnic și cu blagosloveniia preasfințitului mitropolit chir Teodosie, de iubitoriul de*

¹⁴ 406 file, dimensiuni: 31,5 x 21,5 cm.

¹⁵ Ioan Bianu, Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*, vol. IV, tom. I, Atelierele Grafice Socec & Co., Soc. Anonimă Română, 1944, p. 219.

¹⁶ Ilie Corfus, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, în „Revista Istorică Română”, XV, 1945, p. 498-499.

¹⁷ 50 de pagini.

*Dumnezeu chir Antim, episcopul Râmnicului, la anul de la Hristos 1705*¹⁸.

Broșura a fost concepută în două părți: prima are un caracter omiletic, intitulând-o *Pentru pocăință, în scurt, și învățătură de folos*, în timp ce a doua parte se adresează duhovnicului, cuprinzând un îndreptat practic despre modul în care se desfășoară mărturisirea și cum se cuvine întărit canonul¹⁹.

În anul 1706, Mihai Ștefanovici a imprimat în tipografia de la Râmnic o cărticică grecească²⁰ intitulată *Cuvânt la patima cea mântuitoare a Cuvântului-Dumnezeu-Omul. Iar la aceasta s-a adaus textul acestei patimi din cei patru Evangheliști, numai patru, adică ce se numește adunat din cei patru, al dascălului sfințitei Evanghelii a Marei Biserici, Gheorghe Maiota, profesor de limba elenă și latină al prea străluciților fii ai prea luminatului domnitor al Ungrovlahiei, domnul domn Ioan Constantin Basarab Brâncoveanu, tipărit în Episcopia Râmnicului de Mihai ipodiatonul Iștvanovici, în anul mântuirii 1706*²¹.

Am lăsat la urmă povestea imprimării *Molitvenicului* românesc de la Râmnic nu pentru că ar fi fost imprimat cel din urmă, ci pentru că importanța și raritatea ne obligă să ne oprim asupra tuturor particularităților acestei opere traduse și susținută financiar de însuși Antim Ivireanul. Iată titlul: *Euhologhion, adică Molitvenic, acum întâi într-acesta chip tipărit și așezat după rânduiala celui grecesc întru al 18-lea an înălțatei domniei a prealuminatului B-râncoveanu voevod, fiind mitropolit țărâi chir Theodosie, prin osteneala și toată cheltuiala iubitoriului de Dumnezeu chir Anthim Ivireanul, episcopul Râmnicului, de Mihai Iștvanovici ipodiatonul, tipograf, în Râmnic, la anul de la Hristos 1706*²².

Trebuie precizat că sub acest titlu se află în realitate două opere distincte, în două volume separate: mai întâi un *Liturghier* și apoi un *Molitvenic* propriu-zis. Ambele au aceeași foaie de titlu, aceleași justificări pentru utilizarea limbii poporului în biserică, aceeași interesantă prefață a lui Mihai Ștefanovici cu elemente biografice privitoare la Antim.

Episcopul de Râmnic n-a cerut încuviințarea nimănui pentru tipărirea acestor două cărți în limba română. Aceasta se face în al 18-lea an de domnie a lui Constantin Brâncoveanu, când mitropolit era Teodosie.

Pentru ca tabloul contribuțiilor culturale ale mitropolitului Antim Ivireanul să fie complet, trebuie să adăugăm și câteva cuvinte cu privire la implicarea acestuia în restaurarea anumitor mănăstiri din eparhia sa.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, Colecția Teologie și spiritualitate, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 97.

²⁰ 51 de file.

²¹ Ioan Bianu, Dan Simionescu, *op. cit.*, p. 225.

²² Daniela Poenaru, *Contribuții la bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973, p. 173-184.

Grăitoare în acest sens ne apare contribuția lui Antim Ivireanul în procesul de refacere a mănăstirii Cozia, ctitoria lui Mircea cel Bătrân, așa cum este aceasta desprinsă din inscripția de deasupra ușii de intrare: „În slava sfintei și de viață făcătoarei Troițe s-au început din temelie această sfântă biserică de creștinul domn al Țării Rumânești Io Mircea voevod, la leat 6809 <sic=1301>. Și lipsindu-se de podoaba ei cea dintâi, pentru mulțimea anilor, au luat iară această înfrumusețare, precum să vede, de cei ce s-au îndurat, în zilele prealuminatului domn Io Constandin B<râncoveanu> voevod, fiind mitropolit Țării Rumânești chir Theodosie și ostenitoriu chir Anthim, episcopul de Râmnic. Leat 7215 <=1707>, în egumeniia preacuviosului chir Mihail”²³.

Tot în vremea păstoriei lui Antim de la Râmnic a fost refăcută din temelie mănăstirea de maici Surpatele, cu hramul Sfânta Treime, ctitoria boierilor Buzești. Inscripția care consemnează terminarea lucrărilor poartă data 1 august 7214 <= 1706>²⁴.

Schitul Fedeleșoiu, metoc al Coziei, ridicat de Varlaam de la Glavacioc la 1700, se pare că a fost zugrăvit și sfințit în vremea păstoriei lui Antim la Râmnic. Altfel nu s-ar explica prezența chipului său de arhieru pe peretele ierarhilor²⁵.

Tot Antim a resfințit schitul Hotărani, cu hramul Sfinților Voevozi, ridicat la 1588 de Mitrea vornicul și reparat de căpitanul Matei Fălcoianu în anii 1707-1708²⁶.

Mănăstirea Strehaia, ctitoria boierilor Craiovești, reînnoită de Constantin Brâncoveanu, păstra chipul episcopului Antim, care va sfinți din nou biserica.

În sfârșit, mănăstirea Govora, refăcută între anii 1700-1711, în vremea stăreției și cu cheltuiala egumenului Paisie (ce ne-a transmis cel mai vechi și, probabil, autentic portret al lui Antim), s-a bucurat și ea de atenția episcopului, chiar dacă zugrăvirea s-a făcut în vremea succesorului său, Damaschin.

În concluzie, pe timpul șederii lui Antim la Râmnic, realizările acestuia au fost remarcabile.

Mitropolitul Antim are meritul de a fi „*la noi, ortodocșii români, întemeietorul oratoriei religioase*”²⁷.

Moare ucis de soldații turci în 1716, care i-au aruncat trupul în râul

²³ Pr. Em. Nedelescu, *Contribuția lui Antim Ivireanul la restaurarea și înfrumusețarea sfintelor locașuri din eparhia Râmnicului – Noului Severin*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, XVIII (1966), nr. 9-10, p. 820-824.

²⁴ Nicolae Șerbănescu, *Mitropolitul Antim Ivireanul*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, XVIII (1966), nr. 9-10, p. 792.

²⁵ Pr. Em. Nedelescu, *op. cit.*, p. 823.

²⁶ *Ibidem*, p. 824.

²⁷ Prof. Dan Simionescu, *Mitropolitul Antim Ivireanul – patriot și luminător al poporului*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, nr. 11-12, 1975, p. 856.

Tungia. Așa a pierit atunci, „de mână ucigașă”, Antim Ivireanul „unul dintre cei mai mari mitropoliți ai Țării Românești”²⁸.

„Lui Antim i se cuvine nu numai datorica recunoștință și cinstire românească, ci și recunoașterea și prețuirea Ortodoxiei întregi. I se cuvine cu atât mai mult, cu cât marele și vrednicul ierarh, ostenitor și luptător al dreptei credințe, a îndurat năpastă, osândă și pătimire nedreaptă, nu pentru păcatele sau pentru interesele sale sau pentru interesele sale omenești, ci pentru îndeplinirea datoriei lui de bun păstor de turmă, care după cuvântul evangheliei și al său, și-a pus sufletul pentru oi”²⁹.

ANTIM IVIREANUL'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF RÂMNIC CULTURE

Abstract

One of the most complex personalities that we had our Orthodox Church throughout its history, was the Metropolitan of Romanian bishop of Râmnic for almost three years (1705-1708), Holy Hierarch Martyr Antim Ivireanul.

Antim Ivireanul managed to do his duty abundantly, managing to be a mentor for orthodoxy in a ward where there were suspicions die with Ilarion's ouster.

In the town of Râmnicu Vâlcea, Antim set up a printing press using for this much of the materials, tools and letter of the Snagov Monastery, as especially apparent in comparison to the latter, which was used to print books. In the nearly three years, Antim printed ten books, some very bulky and technical conditions of the best.

During this stay of Râmnic, Antim Ivireanul his achievements were remarkable.

Metropolitan Antim has the contribution to be in the Romanian Orthodox Church the founder of the religious oratory.

²⁸ Pr. Teodor M. Popescu, *Antim Ivireanul, apostol și mucenic al dreptei credințe*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 8-9, 1975, p. 853.

²⁹ *Ibidem*, p. 854.